

יוזמות לצמצום הקיטוב בחברה הישראלית: לקחים מהעבר

פרופ' רון קנת
ד"ר ראובן גל
ד"ר איתן אדרס
ד"ר חגית גליקמן
ד"ר נוהאד עלי
חזקי פרקש

מוסד שמואל נאמן
למחקר מדיניות לאומית

חברה | 08/23

מוסד שמואל נאמן
למחקר מדיניות לאומית

יוזמות לצמצום הקיטוב בחברה הישראלית: לקחים מהעבר

פרופ' רון קנת
ד"ר ראובן גל
ד"ר איתן אדרס
ד"ר חגית גליקמן
ד"ר נוהאד עלי
חזקי פרקש

אוגוסט, 2023

אין לשכפל כל חלק מפרסום זה ללא רשות מראש ובכתב ממוסד שמואל נאמן מלבד לצורך ציטוט של קטעים קצרים במאמרי סקירה ופרסומים דומים תוך ציון מפורש של המקור.

הדעות והמסקנות המובאות בפרסום זה הן על דעת המחבר.ת ואינן משקפות בהכרח את דעת מוסד שמואל נאמן

תוכן העניינים

5	מבוא.....
8	1. דו"ח וועדת אור.....
9	2. חוק טל.....
10	3. הערכת חוסן לאומי בתקופת האינתיפאדה השנייה.....
12	4. דוח לימודי אמ"מ (אנגלית, מתמטיקה, מחשבים).....
13	5. ההתמודדות עם מגפת הקורונה בציבור החרדי.....
14	6. מחקר 'המחנה המשותף'.....
16	7. התוכנית הלאומית "מסלול בטוח" למיגור הפשיעה בחברה הערבית.....
17	8. דו"ח ראמ"ה על כישורים גלובאליים של תלמידים בישראל והבנת המושג דמוקרטיה.....
18	סיכום.....
20	הפניה למקורות.....

רשימת טבלאות

- טבלה 1: תיאור ועדת אור 8
- טבלה 2: תיאור חוק טל 9
- טבלה 3: תיאור הערכת החוסן הלאומי בתקופת האינתיפאדה השנייה 11
- טבלה 4: הצעת לימודי אמ"מ 12
- טבלה 5: ההתמודדות עם מגפת הקורונה בציבור החרדי 13
- טבלה 6: מחקר המחנה המשותף 15
- טבלה 7: התוכנית הלאומית "מסלול בטוח" למיגור הפשיעה בחברה הערבית 16
- טבלה 8: דו"ח ראמ"ה על כישורים גלובאליים של תלמידים בישראל והבנת המושג דמוקרטיה 17

רשימת איורים

- איור 1: התנהגות הציבור - פניות לער"ן על רקע ביטחוני 11
- איור 2: מפת הדרכים של מחקר המחנה המשותף 14
- איור 3: ניתוח SVD של תמלול הראיונות עם מיקום משפטים ממגילת העצמאות (בכחול) 15

מבוא

ישראל נמצאת בעיצומו של משבר חברתי רב-ממדים שכולל יוזמות חקיקה, שינוי מדיניות ופולמוס ציבורי חריף. המשבר הזה הוליד מחאה מתמשכת וחשף חברה מקוטבת עם תפיסות מציאות שונות ושאיפות מנוגדות. מצב כזה מהווה אתגר, ולעיתים אף איום, על החוסן הלאומי של החברה כולה. מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית עוסק בנושא החוסן עוד מאז 2005 (ראו: <https://www.neaman.org.il/The-Society-and-National-Security-publication>). בין השאר הציעו חוקרי המוסד (פדן וגל, 2020) הגדרה מקיפה, אחידה ומגובשת לחוסן ולתתי-הסוגים הנכללים בו. בין השאר הציעו המחקרים הגדרה לחוסן חברתי במצב של משבר פוליטי: יכולת המדינה לפעול באופן אדפטיבי במהלך משבר פוליטי או בעקבות הפרעה בעלת אופי פוליטי, כדי לשוב לרמת תפקוד קודמת או משופרת (שם, עמ' 59).

בצל המשבר הנוכחי, קבוצת חוקרי החוסן של מוסד נאמן יזמה סיקור מקיף על סדרה מגוונת של יוזמות עבר – וועדות חקירה, תוכניות ממשלתיות, מחקרים בנושאים לאומיים וכד' – שהיו מיועדות לאיחוי קונפליקטים ולפיתרון בעיות ברמה הלאומית. באמצעות ניתוח מובנה של היוזמות הללו ניתן להגיע לתובנות בסיסיות לגבי התמודדות עם משברים והפרעות (Disturbances), שיש בהן משמעות לחוסן החברתי של החברה בישראל על קבוצותיה השונות ולהתמודדויות עם משברים בעתיד.

יוזמות העבר שנבחנו כוללות את:

1. **ועדת אור** - ועדת החקירה הממלכתית לבירור ההתנגשויות בין כוחות הביטחון לבין אזרחים ישראלים באוקטובר 2000.
2. **חוק טל** - חוק דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם, התשס"ב/2002.
3. **הערכת חוסן לאומי בתקופת האינתיפאדה השנייה**.
4. **דו"ח לימודי אמ"מ** (אנגלית, מתמטיקה, מחשבים) של מוסד שמואל נאמן.
5. ההתמודדות עם **מגיפת הקורונה בציבור החרדי**.
6. מחקר **"המחנה המשותף"** של מוסד שמואל נאמן – מקומה של מגילת העצמאות בחברה הישראלית.
7. התכנית הלאומית **"מסלול בטוח"** למיגור הפשיעה בחברה הערבית.
8. **דוחות ראמ"ה** על כישורים גלובליים של תלמידים בישראל והבנת **מושג הדמוקרטיה**.

כל אחת מן היוזמות הללו נבחנה בשלושה מישורים:

1. מה הביא לקידום היוזמה?
2. מה כללה ומה לא כללה היוזמה?
3. מה היה האימפקט של היוזמה?

בכל דוגמא נרשמו בפירוט תיאורים של מה נכלל ומה לא נכלל באירוע. רשימות אלה מהוות גרסאות מילוליות שמיוחסות לאירוע או יוזמה כלשהיא ושמגדירות גבול הבנה (Boundary of Meaning) המשמש להצגת ממצאים. נבחנו גם שיטות המחקר, או איסוף הנתונים, ביוזמות הנ"ל. בחלק מהמקרים השיטה התבססה על קבוצות חשיבה (ועדת חקירה, או ועדה מיוחדת לבדיקת נושא); במקרים אחרים נעשה שימוש בראיונות מובנים או חצי-מובנים; ובמקרים אחרים נעשה שימוש בסקרים או באיסוף נתונים 'קשים'. גם במקרים של נתונים איכותניים נעשה מאמץ לנתחם באמצעים כמותניים או סטטיסטיים. למשל, ניתוח סטטיסטי-גרפי של נתוני החוסן בתקופת האינתיפאדה, או ניתוח סמנטי של הראיונות עם מובילי דעה שבוצע במחקר המחנה המשותף. כמו כן צויין בסיכום כל מקרה מה היה האימפקט של היוזמה לטווח קצר ולטווח ארוך.

כך הפכו יוזמות אלו למקרי בוחן (Test cases) של התערבויות במצבי משבר או קונפליקט ברמה הממלכתית, שמהם ניתן להפיק לקחים לגבי הפרעות דומות בהווה או בעתיד. המטרה היא ליצר, על בסיס הדוגמאות האלה, תובנות לגיבוש מדיניות ציבורית לחיזוק החוסן והלכידות בחברה הישראלית.

בפרק הבא יוצגו מקרי הבוחן והניתוח שנעשה בכל אחד מהם. בפרק הסיכום יובאו ממצאים מוכללים לגיבוש המלצות כלליות.

תיאור מקרי הבוחן

1. דו"ח וועדת אור

זהו דו"ח וועדת החקירה המיוחדת שהוקמה בעקבות אירועי אוקטובר 2000, במהלכם נהרגו 12 ערבים אזרחי ישראל (ועוד פלסטיני שלא היה אזרחי ישראל), וכן נהרג יהודי ישראלי מיידיו אבנים. היה זה אחד האירועים הקיצוניים ביותר בתולדות המתח והקונפליקט בין יהודים לערבים במדינת ישראל. הדו"ח שפורסם כשנה לאחר האירועים, אף שלא התקבל בהתלהבות רבה ע"י אף אחד מהצדדים (הערבים, המשטרה, שרי הימין בממשלה) – נחשב למהלך מפשר ומגשר וחלק מהמלצותיו אומץ ע"י הממשלה.

חשובה במיוחד עמדתו הרשמית של מרכז עדאלה¹ על מסקנות דו"ח ועדת אור – 4.9.2003: "הארגון סבור... שלמרות הסתייגויות מנושאים מסוימים ולמרות נושאים שלדעתה הם בחסר, דו"ח ועדת החקירה הממלכתית מהווה מסמך רשמי חשוב שיש לפעול לקידום המלצותיו באופן מידי. כמו כן, ארגון עדאלה בדעה, כי ההליך של עבודת ועדת החקירה אשר כלל: איסוף חומר, חקירת עדים, שמיעת עדויות ופרסום הדו"ח, מהווה, כשלעצמו, מרכיב חיוני וחשוב להעלאת המודעות הציבורית בדבר זכויות המיעוט הערבי בישראל." דו"ח וועדת אור והמלצותיה הם דוגמא להליך שנולד מתוך פיצוץ, אך הוליד (לזמן מה) סיכוי לאיחוי. את האירוע של הקמת ועדת אור ניתן לתאר בעזרת טבלה 1.

טבלה 1: תיאור ועדת אור

מה זה לא כלל	מה זה כלל
סקירה בינלאומית מלאה	שלושה 'חוקרים': השופט תיאודור אור, פרופ' שמעון שמיר, מר האשם חטיב. איסוף נתונים ועדויות
סוציולוג, נציגים מהחברה, משטרה	המלצות כלליות לממשלה ולחברה הערבית
מספיק המלצות אופרטיביות	ועדת שרים (בראשות טומי לפיד) הייתה אמורה ליישם את ההמלצות
מנגנון מעקב	חרם ועדת המעקב הערבית על ועדת לפיד.

האימפקט של ועדת אור –

בטווח קצר: תחושת רעידת אדמה. נהלים מעודכנים של המשטרה;
בטווח ארוך: התחדדה התודעה למחויבות המשטרה לכלל האזרחים; העלאת המודעות הציבורית בדבר זכויות המיעוט הערבי בישראל.

¹ ארגון העוסק בהגנה על זכויות האדם של הפלסטינים הערבים אזרחי ישראל.

2. חוק טל

דו"ח ועדת טל הוגש באפריל 2000. החוק שעבר בכנסת בעקבותיו (ביולי 2002) הגדיר מנגנון שפתר במשך כ-10 שנים את הבעייה הכאובה של אי-גיוס חרדים והזעם שהזכר עורר בציבור ("אי-שוויון בנטל"). החוק, שעבר בכנסת ברוב של 51 מול 41, איפשר המשך מתן דחיית גיוס לבחורי ישיבות חרדיות, בכפוף לתנאים מסוימים, בצד יציאה מן הישיבות וגיוס של חלקם. במהלך 10 שנות קיומו של החוק, התגייסו לצה"ל ולשירות האזרחי-לאומי כ-10,000 צעירים חרדים. בפברואר 2012, על בסיס הנמקה שהנתונים האלה אינם עונים דיים על הדרישה לשוויון בנטל, ביטל בג"ץ את החוק בדעת רוב (6 שופטים, מול שלושה). בפסיקתם ציינו השופטים כי "חקיקה המנציחה את הפערים והפגמים של העדר השוויון בהיקף שבו הם נחשפו במצב הקיים אינה יכולה לעמוד". יש לציין שבמהלך השנים שבהן פעל החוק הייתה רגיעה יחסית במתח בין הציבור החרדי והכלל-ישראלי בנושא הגיוס. יתר על כן, שיעור גבוה מאד מתוך אלפי הצעירים החרדים ששירתו באותה תקופה גם מצאו דרכם לשוק העבודה. חוק טל הוא דוגמא היסטורית לפתרון 'חכם', גם אם לא 'צודק', לבעיה מהותית.

את חוק טל ניתן לתאר בעזרת טבלה 2.

טבלה 2: תיאור חוק טל

מה זה לא כלל	מה זה כלל
גרור בתחום האתיקה	ועדה ציבורית: נציגי ממשלה, צה"ל, חרדים ושלטון מקומי.
מדדים אופרטיביים עם יעדים	הגעה לפיתרון מוסכם ע"י כל הצדדים.
חיבור והסברה לציבור הכללי.	היישום נשאר בידי הרצון הטוב של החרדים (המלש"בים).

האימפקט של חוק טל –

בטווח קצר: 'שקט תעשייתי', כאשר בפועל כ-10,000 חרדים התגייסו לשירות צבאי או אזרחי במהלך 10 שנות קיום החוק.

בטווח ארוך: החוק דחה את הטיפול לתקופה עם נתונים דמוגרפיים יותר בעייתיים וביטולו גרם לכאוס פוליטי; "חוק הגיוס" החלופי לא הצליח לעבור במשך למעלה מעשור.

3. הערכת חוסן לאומי בתקופת האינתיפאדה השנייה

האינתיפאדה השנייה, הידועה גם בשם אינתיפאדת אל-אקצא, הייתה התקוממות פלסטינית אלימה, שהחלה בסוף ספטמבר 2000 ונמשכה במתכונתה האינטנסיבית עד סוף שנת 2004. היא פרצה בתום שלוש שנים של שקט יחסי בין ישראל והפלסטינים, שהופר באירועי מנהרת הכותל ובאירועי יום הנכבה 2000.

האינתיפאדה התאפיינה בהתקפות תכופות, לעיתים יומיומיות, של לוחמי גרילה פלסטינים, ביעדים אזרחיים צפופים מאוד – קניונים, מסעדות ותחבורה ציבורית. רבים מהפיגועים הללו בוצעו ע"י מחבלים מתאבדים. רוב ההתקפות הסתיימו בנפגעים רבים. כך למשל, במארס 2002 נהרגו בפיגועים כאלה יותר מ-130 ישראלים, רובם אזרחים, כולל פיגוע התאבדות אחד במלון פארק בנתניה, שבו נהרגו 30 אזרחים בעת שחגגו את חג הפסח. מספר ההרוגים הכולל בצד הישראלי באותה תקופה הסתכם ב-1100 הרוגים (כולל 64 זרים). בצד הפלסטיני היו 2,124 הרוגים.

על רקע אירועים אלו הוטל על צוות חברה ותשתיות במועצה לביטחון לאומי (מל"ל)² לבחון את חוסנה של החברה הישראלית. זו הוגדרה כ"יכולותיה של החברה הישראלית להתמודד עם טראומה מתמשכת של מתקפות טרור תדירות, להגיב בהתאם למתבקש מאלה לתקופת זמן קצרה ואז לשוב ולקיים את שגרת החיים הפרטיים והציבוריים, אגב הצלחה לייצר תהליכים של הסתגלות והתאוששות אישית וקולקטיבית מהירה, כמו גם אופטימיות בנוגע לעתיד".

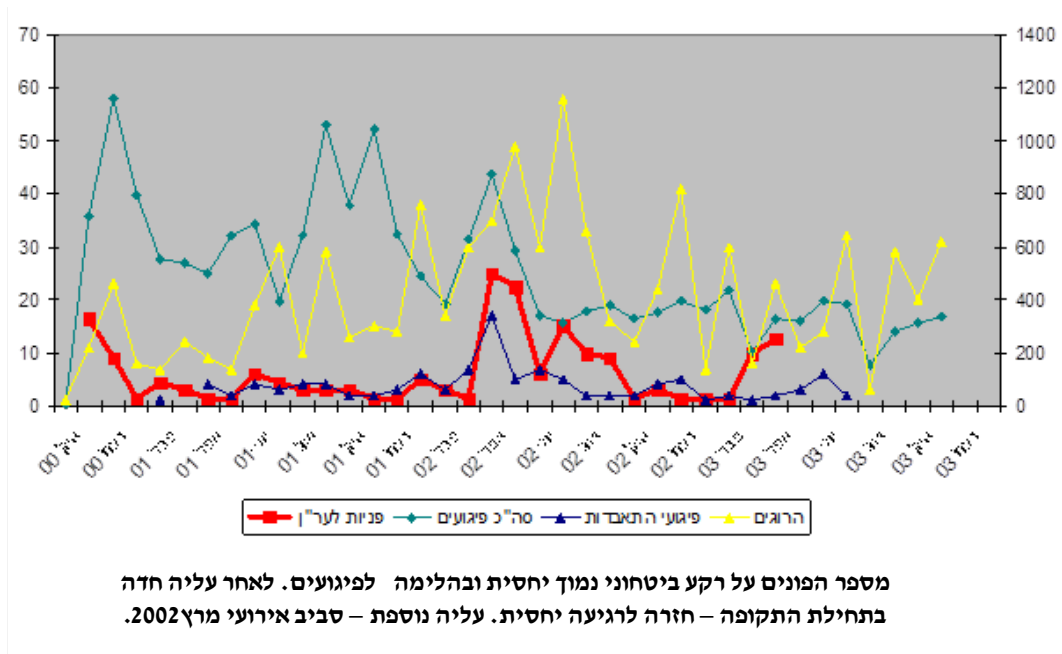
הבחינה נעשתה, בין השאר, באמצעות הצלבה בין שני ממדים:

1. בסיס נתוני הפיגועים: פיגועי הטרור מספטמבר 2000 (פיגועים, פיגועי "ראווה" – התאבדות, נפגעים, הרוגים) בחתך חודשי;
 2. מידת התנהגות הציבור, בחתך חודשי, במכלולי המצוקה, הצריכה, הכלכלה, הפשיעה.
- לתיאור מפורט של הנושא – ראו Gal, 2014³. דוגמא לתיאור ממצאי ההערכה – ראו איור 1:

² ד"ר ראובן גל שימש באותה תקופה בתפקיד סגן ראש מל"ל ואחראי על נושאי חברה ותשתיות.

³ Gal, Reuven (2014). Social Resilience in Times of Protracted Crises: An Israeli Case Study. *Armed Forces and Society*, 40(3), 452 - 475.

איור 1: התנהגות הציבור - פניות לער"ן על רקע ביטחוני

את עיקרי ההערכה ניתן לתאר בעזרת טבלה 3.

טבלה 3: תיאור הערכת החוסן הלאומי בתקופת האינתיפאדה השנייה

מה זה לא כלל	מה זה כלל
ראיונות אישיים, קבוצות מיקוד.	איסוף נתוני הפגועים, לאורך כל התקופה.
	איסוף נתוני התנהגות בתחומי מצוקה, בריאות, פשיעה, פנאי ועוד.
	הצלבה של שני בסיסי הנתונים הללו בחתך חודשי, לאורך כל התקופה.
	הסקת מסקנות והמלצות מתוך הני"ל.
	הצגה בפני פורום מקבלי החלטות ברמה הלאומית.

האימפקט של הערכת החוסן הלאומי בתקופת האינתיפאדה השנייה –

בטווח הקצר: בסיס עובדתי לקבלת החלטות ע"י הקבינט; העברת מסר מרגיע הן למקבלי החלטות והן לציבור בכלל.

בטווח הארוך: יצירת מודל ומתודולוגיה להערכת חוסן לאומי במצבי משבר.

4. דוח לימודי אמ"מ (אנגלית, מתמטיקה, מחשבים)

במסגרת פרויקט 'שילוב חרדים' במוסד שמואל נאמן הוקדש מאמץ מיוחד למציאת פתרון לבעיית אי-ההתאמה של מערכת החינוך החרדית לצורכי שוק העבודה בארץ. הקריאות החוזרות ונשנות לחייב את בתי הספר החרדיים ("תלמודי תורה" ו"ישיבות קטנות") לכלול לימודי ליב"ה לא צלחו. חוקרי מוסד נאמן הצביעו על דרך אחרת: התמקדות במקצועות אמ"מ – אנגלית, מתמטיקה ומחשבים. מחד, מקצועות אלה הינם חיוניים לצורך השתלבות בשוק התעסוקה או כניסה ללימודים אקדמיים והכשרה מקצועית; ומאידך, הם 'נקיים' ממרכיבי סוציאליזציה מגזרית, או חינוך לערכים, ולכן אינם סותרים את אורח החיים החרדי. נתוני המחקר שעליו התבסס הדו"ח הצביעו על נכונות גדולה של הורים חרדים לאפשר לילדיהם את לימוד המקצועות הללו, ואף לשאת בשכר הלימוד הכרוך בכך, במסגרות שהן מחוץ לכותלי ה'חידושים' והישיבות. הדו"ח פורסם באפריל 2012 ולוה בפגישות עבודה של החוקרים עם משרד החינוך. ב-2014 הוקם זרם החינוך הממלכתי-חרדי (ממ"ח), אך לא זכה לתמיכה מצד רוב הציבור החרדי המובהק. ב-2018 החל הממ"ח, ביחד עם חברת המתנסים, לפתוח מרכזים אקסטרניים ללימודי אמ"מ. מסגרות לימודי אמ"מ הן דוגמא למנגנון שעוקף בעייתיות עמוקה עם פתרון בהסכמה.

את הצעת לימודי אמ"מ ניתן לתאר בעזרת טבלה 4.

טבלה 4: הצעת לימודי אמ"מ

מה זה לא כלל	מה זה כלל
<ul style="list-style-type: none"> ▪ סקר בקרב קבוצות שונות בחברה החרדית. ▪ הערכת עלות תועלת. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ לימוד לעומק של הנושא. ▪ מיפוי המצב הקיים. ▪ הצעת פתרונות ב-4 רמות: 1. מסגרות אקסטרניות לתלמידי חינוך יסודי. 2. הכשרת מורים. 3. מסגרות הכשרה בסיסית לבחורי ישיבה ואברכים בכולל. 4. המלצות לגבי מכינה קדם-אקדמית. ▪ הצגת העבודה, כולל הצעת פתרונות, לגורמים רלוונטיים במשרד החינוך.

האימפקט של דוח לימודי אמ"מ –

בטווח קצר: לראשונה הצבעה על פתרון שאיננו כפיית לימודי ליב"ה;

בטווח ארוך: הקמת מסגרת חדשה – ממלכתית חרדית (ממ"ח) במשרד החינוך ופתיחת מרכזים אקסטרניים ללימודי אמ"מ בשת"פ עם חב' המתנסים.

5. ההתמודדות עם מגפת הקורונה בציבור החרדי

תקופת הקורונה אתגרה את החברה הישראלית על כל מרכיביה. עקב מיקום קופות החולים בישראל, מערכת הבריאות יכלה להתמודד עם המצב על בסיס נתונים מהשטח. ניתוח המצב בישראל, כולל קשיים ובעיות, היווה נושא לשולחן עגול ומאמר (מופיעים ברשימת המקורות). החברה החרדית הייתה אחת הקבוצות שנפגעו ברמה הקשה ביותר מן המגפה. ההתפשטות הנרחבת בחברה החרדית נבעה בין היתר ממאפייניו הייחודיים של המגזר, כמו גם מהיחס ומן ההתנהלות כלפי המגפה, ובעיקר הציאות הגבוהה יותר לרבנים ולאדמו"רים מאשר להנחיות משרד הבריאות וראשי הרשויות. כך למשל בחגי תשרי (אוקטובר 2020) התקיימו בחסידות גור תפילות ענק, בניגוד להנחיות, ובהן נדבקו למעלה מ-1,000 איש. ההתנהלות הזו ספגה ביקורת ציבורית נוקבת כלפי החרדים ומאידיך בחברה החרדית האשימו את המבקרים באנטישמיות. כבר באפריל 2020 גובש מתווה מיוחד במשרד הבריאות, בהתייעצות עם מספר ראשי ישיבות ועם בכירים בהנהגה החרדית. עפ"י המתווה קבוצות של 26 'בחורים' ייכנסו בכל ישיבה (או 'כולל') לשבועיים בידוד כקבוצה ('קפסולה') ולאחר מכן כל הקפסולות שבודדו יוכלו לשהות ביחד, כל זאת בתנאי שלא יהיו יציאות אל מחוץ לקפסולה. יישום המתווה לווה בקשיים מרובים, אך הוא הצליח להוריד במידה רבה את רמת התחלואה בישיבות. גיבוש המתווה המיוחד, עם כל חולשותיו, מהווה הדגמה למציאת פתרון במצב של פערים חברתיים ענקיים.

את ההתמודדות עם מגפת הקורונה בציבור החרדי ניתן לתאר בעזרת טבלה 5.

טבלה 5: ההתמודדות עם מגפת הקורונה בציבור החרדי

מה זה לא כלל	מה זה כלל
במרץ 2020 מונה האלוף במיל' רוני נומה לנהל את משבר הקורונה בעיר בני ברק בעקבות התפרצות מוגברת של מגפת הקורונה בעיר.	הערכות מוקדמת לטיפול באוכלוסיות ייעודיות (לא נכלל בדוח משרד הבריאות להערכות לפנדמיה).
בהמשך, הפך לממונה הקורונה על כל המגזר החרדי במשרד הבריאות.	
באפריל 2020 -- מתווה מיוחד לחברה החרדית. מענה ייעודי בשפה "חרדית".	

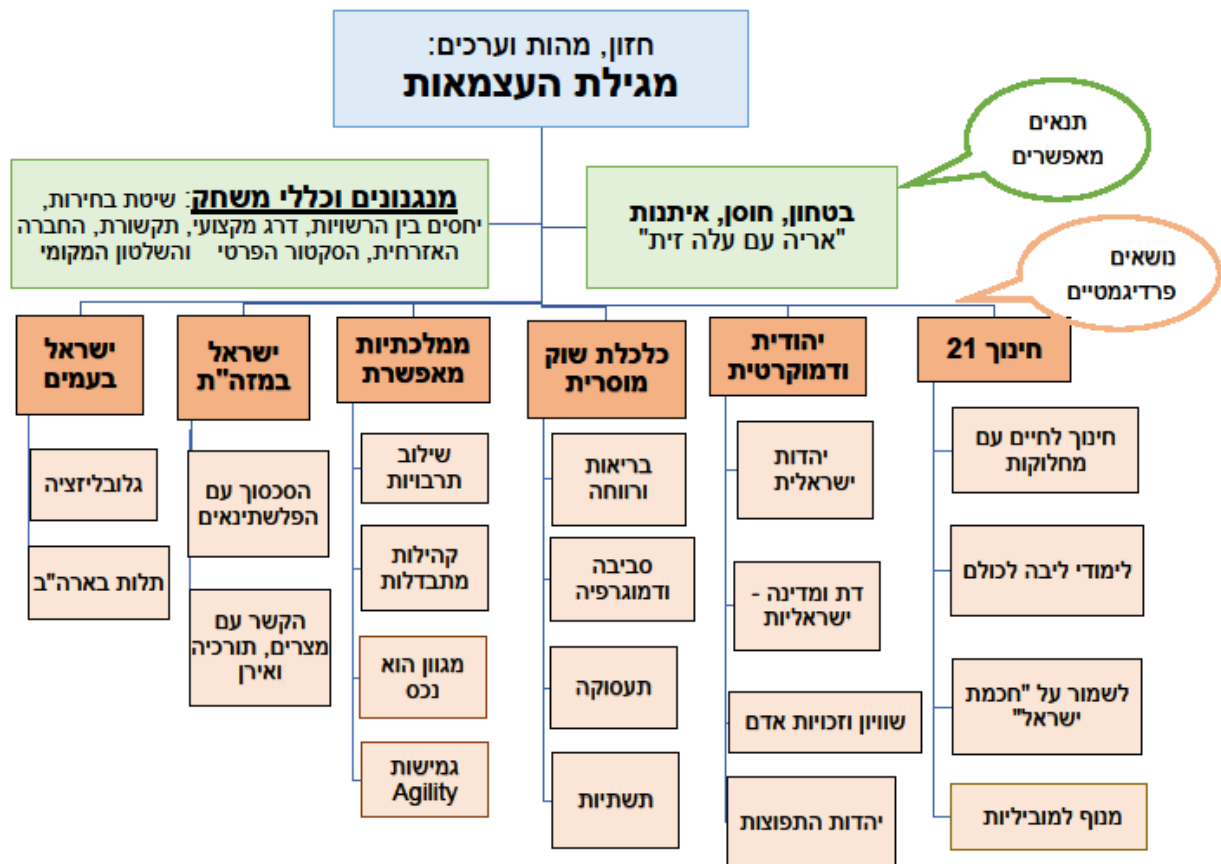
האימפקט של ההתמודדות עם מגפת הקורונה בציבור החרדי -

בטווח קצר: טיפול ייעודי איפשר התמודדות יעילה יותר;

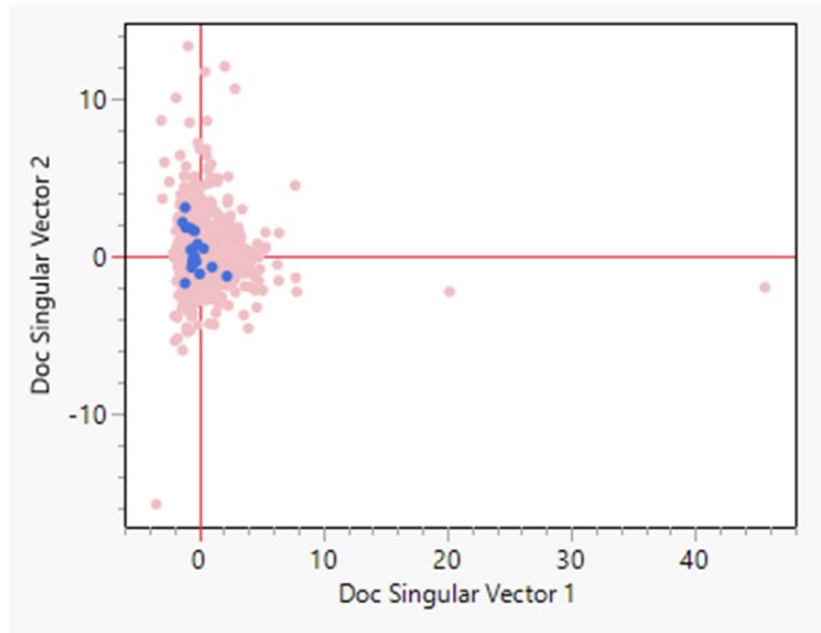
בטווח ארוך: האקוסיסטם החרדי נשאר מבודל; הופנם הצורך במתן פתרונות דיפרנציאליים לסקטורים שונים.

6. מחקר 'המחנה המשותף'

המחקר נשען על ראיונות עם 40 ישראלים, גברים ונשים מובילות ומובילים, בעלי רקע מגוון של תחומי עיסוק, גיל ואידיאולוגיה. בראיונות, שנערכו ב 2021, נאספו ראיונות שונים אשר ביחד יכולים לשמש כ'מחנה משותף' למגוון הקולות ו'השבטים' המצויים כיום בחברה הישראלית. פרק החזון מגילת העצמאות זוהה, בהסכמה רחבה, כ'רעיון מסדר' למדינת ישראל. בסקר שהועבר למדגם מייצג יהודי וערבי לפני הקמת הממשלה השישית של נתניהו נתגלתה הסכמה רחבה, הן בקרב יהודים (79%) והן בקרב ערבים (72%), לגבי ראית מגילת העצמאות כבסיס ל'רעיון מסדר' עדכני למדינת ישראל. בדו"ח המחקר מוצגת מפת הדרכים להגשמת החזון: עדכון כללי המשחק; הצבת ביטחון, חוסן ואיתנות כתנאים מאפשרים למימוש החזון. כן הוצעו לדיון מספר פרדיגמות בתחומים: חינוך, מדינה יהודית ודמוקרטית, כלכלת שוק מוסרית, ממלכתיות, ישראל במזרח התיכון וישראל בעמים – שיהוו הבסיס לתרגום הרעיון המסדר למציאות מבטיחה. מפת הדרכים שגובשה במחנה המשותף מוצגת באיור 2. באיור 3 מוצגים שני הממדים הפונקציונליים העיקריים בניתוח סיכום הראיונות (SVD), עם מיקום משפטים בסעיף החזון ממגילת העצמאות. המיקום המרכזי של מגילת העצמאות בולט מאוד.

איור 2: מפת הדרכים של מחקר המחנה המשותף

איור 3: ניתוח SVD של תמלול הראיונות עם מיקום משפטים מגילת העצמאות (בכחול).

מחקר 'המחנה המשותף' מדגים תהליך חשיבה אסטרטגי שמצביע על נרטיב משותף למדינת ישראל בעשורים הקרובים.

את מחקר 'המחנה המשותף' ניתן לתאר בעזרת טבלה 6.

טבלה 6: מחקר המחנה המשותף

מה זה לא כלל	מה זה כלל
קמפיין ציבורי מתבקש אך חורג מהצ'רטור של מוסד נאמן	<ul style="list-style-type: none"> ▪ תהליך חשיבה אסטרטגי שהוביל לזיהוי הצורך ברעיון מסדר חדש (2021) ▪ תהליך מחקרי סדור וקפדני שכלל ראיונות עומק, לימוד, דיונים פנימיים, התייעצות עם מומחים בעניין מגילת העצמאות ▪ סקרי עומק בחברה היהודית הבוגרת ובחברה הערבית הבוגרת לאישוש ההסכמה לרעיון המסדר ▪ ניתוח טקסט ממוחשב של הראיונות ▪ ניסיון "לרתום" את נשיא המדינה לתהליך ציבורי ▪ יום עיון בכנסת

הערה: המהפכה המשפטית והמחאה הציבורית שבעקבותיה שמו את מגילת העצמאות במוקד השיח הציבורי – עובדה המחזקת את מסקנות המחקר

האימפקט של מחקר 'המחנה המשותף' –

בטווח קצר: הצבת מגילת העצמאות בלב השיח הציבורי;

בטווח ארוך: עדיין מוקדם לדעת.

7. התוכנית הלאומית "מסלול בטוח" למיגור הפשיעה בחברה הערבית

באוקטובר 2021 החליטה הממשלה על הפעלת תוכנית רב-שנתית למיגור הפשיעה והאלימות בחברה הערבית. בתוך כך הוחלט על הפעלת תוכנית חירום לאומית - תוכנית "מסלול בטוח" - לתקופה של חצי שנה. בהמשך הוארכה התוכנית עד סוף שנת 2022. לתוכנית הוקצו 2.4 מיליארד ש"ח לחמש שנים, כאשר רוב התקציב מיועד לפעילות בתחום האכיפה וחסימת מקורות כספיים לגורמים העברייניים וחלקו מיועד לפעילות מניעתית בתחומים כמו: חינוך, רווחה ותעסוקה. הובלת התוכנית הופקדה בידי סגן השר לביטחון פנים (לשעבר), ח"כ יואב סגלוביץ', שבעברו היה ניצב במשטרה, עם שורת הישגים נכבדה. יישום התוכנית הביא לפגיעה כלכלית משמעותית של ארגוני הפשיעה בחברה הערבית ולראשונה מאז 2014 לירידה של 15 אחוז במספר הנרצחים. המשך ביצוע התוכנית נכלם בשל התפזרות הכנסת ה-24 בסוף יוני 2022. התוכנית "מסלול בטוח", בהובלת האיש המתאים בראשה, מדגימה הצלחה יחסית במצב שנראה ללא מוצא.

את התוכנית הלאומית "מסלול בטוח" למיגור הפשיעה בחברה הערבית ניתן לתאר בעזרת טבלה 7.

טבלה 7: התוכנית הלאומית "מסלול בטוח" למיגור הפשיעה בחברה הערבית

מה זה לא כלל	מה זה כלל
<ul style="list-style-type: none"> הבטחה שהתוכנית תימשך גם בממשלה הבאה 	<ul style="list-style-type: none"> החלטת ממשלה בשילוב עם תקציב ראוי מינוי אדם מתאים לעמוד בראש התוכנית מתן סמכויות רחבות למנהל התוכנית שיתוף פעולה רחב עם ראשי הרשויות הערביות תיכלול רחב של פעולות כל משרדי הממשלה הרלוונטיים ליווי בהערכה מעצבת ומסכמת

הערה: בתחילת דרכה נראה היה שהתוכנית לא נבנתה ספציפית למאפייני החברה הערבית. בהמשך, הדבר תוקן וההתאמות נעשו.

האימפקט של התוכנית הלאומית "מסלול בטוח" למיגור הפשיעה בחברה הערבית –

בטווח קצר: בשנת 2022 ירידה של כ- 15% במספר הנרצחים;

בטווח ארוך: התוכנית הוקפאה באופן מלא. שיעור הרציחות חזר ועלה, אף ביתר שאת.

8. דו"ח ראמ"ה על כישורים גלובאליים של תלמידים בישראל והבנת המושג דמוקרטיה

נבו ואברשי סוקרים בפרסום של עיונים בחינוך (גיליון 21, עמודים 17-37, מאי 2022) את הישגי החינוך בישראל לאור 20 שנות מבחנים בינלאומיים. בגדול ישראל נמצאת כבר הרבה שנים בחצי התחתון של רשימת המדינות בהם בוצעו מבחנים השוואתיים כגון PISA, TIMSS, PIRLS.

כישורים גלובליים אינם יכולת או מיומנות ספציפית, אלא צירוף של ארבעה רכיבים: ידע, מיומנויות (קוגניטיביות וחברתיות-רגשיות), עמדות וערכים -- המיושמים בהצלחה באינטראקציות עם בני אדם המגיעים מרקע תרבותי שונה, ובמעורבות של הפרט בסוגיות גלובליות. לדוגמא: היכולת להבין ולכבד נקודות מבט ותפיסות עולם שונות. חשיבותם של הכישורים הגלובליים הוא בהיותם יעד למידה רב-ממדי בתוכניות לימודים בית-ספריות, ובתרומתם, בין השאר, להבנת המושג דמוקרטיה. בדו"ח ראמ"ה ("כישורים גלובליים - פיזה 2018"), מוצגים ממוצעי הישגים בישראל של הכישורים הגלובאליים בהשוואה לממוצע 11 מדינות ה-OECD שהשתתפו במבחן. כן מוצגים ממוצעי התלמידים דוברי העברית בהשוואה לדוברי הערבית. השוואת התלמידים הערבים והיהודים מלמדת שהיתרון (הקל) שיש לישראל, לכאורה, על מדינות ה-OECD הוא מלאכותי ומטעה, ונכון רק לגבי התלמידים דוברי העברית. יש להניח שהדבר נובע מהפערים הגדולים מאד באוריינות הקריאה (שנבדקה גם כן באותה שנה) ובעיקר מההידרדרות באוריינות קריאה של החברה הערבית ב-2018 אל מתחת לנתוני 2006. דו"ח ראמ"ה מדגים את הזיקה החזקה שבין קבוצות אתניות שונות (ומערכות החינוך שלהן) ובין פיתוח כישורים העשויים לתרום להבנת המושג דמוקרטיה.

את דו"ח ראמ"ה על כישורים גלובאליים של תלמידים בישראל והבנת המושג דמוקרטיה ניתן לתאר בעזרת טבלה 8.

טבלה 8: דו"ח ראמ"ה על כישורים גלובאליים של תלמידים בישראל והבנת המושג דמוקרטיה

מה זה לא כלל	מה זה כלל
דיונים עם אנשי משרד החינוך	מחקר איכותי הכולל מבחן וסקר לבני 15, סקר למנהלים זרקור על מיומנות רב-ממדית של המאה ה-21 השוואה בינלאומית

הערה: פורסם בתקופת סגרי הקורונה

האימפקט של דו"ח ראמ"ה על כישורים גלובאליים של תלמידים בישראל והבנת המושג דמוקרטיה –

בטווח קצר: עניין תקשורתי, בעיקר בסוגיות של רב תרבותיות; הבלטת הפערים בין בתיה"ס היהודיים והערביים.

טווח ארוך: לא היה אימפקט על תוכניות הלימודים בעקבות המחקר.

סיכום

הקיטוב בחברה הישראלית, שהועמק בחודשים האחרונים עקב יוזמות ממשלתיות מפלגות, הוביל בין השאר לתנועת מחאה חסרת תקדים בהיקפה ובהימשכותה. הדבר מהווה אתגר משמעותי לחוסנה של החברה הישראלית. הובאו כאן שמונה יוזמות שהופעלו בשני העשורים האחרונים ושהיו מכוננות באופן ישיר או עקיף להתמודדות עם משברים בחברה הישראלית ולחיזוק החוסן החברתי שלה. היוזמות כללו ועדת בדיקה ממשלתית, חקיקת חוק, הערכת חוסן בתקופה משברית, גיבוש תכנית למיגור פשיעה, התמודדות בתקופת פנדמיה, מחקר על ה'מחנה המשותף' בחברה הישראלית ובחינה של מיומנויות ותפיסות תלמידים במערכת החינוך.

בכל היוזמות הללו נעשה שימוש בכלים של מדעי המדינה, בראיונות חצי-מוֹכָּנִים, בסיכום איכותני וכמותני של ראיונות, באיסוף נתונים 'קשים' ובסקרים מסוגים שונים. האימפקט של היוזמות מוצג כאן בצורה איכותנית ולא על בסיס מחקר.

מבחינת השאלה **מה הביא לקידום היוזמה** –

מסתמנים מספר גורמים משותפים: אירועים ביטחוניים חמורים (האינתיפאדה השנייה; אירועי אוקטובר 2000; האלימות והפשעה ביישובים הערביים); אירועי בריאות חמורים (מגיפת הקורונה); פערים קיצוניים בסטנדרטים ממלכתיים מצד סקטורים מסויימים (אי-גיוס חרדים; העדר לימודי ליבה במוסדות חינוך חרדיים; רמת אוריינות נמוכה בבתי"ס הערביים).

מבחינת **מה שנכלל ביוזמות**, בולטים המרכיבים הבאים:

- החלטה אסטרטגית
- איסוף נתונים ומיפוי המצב
- פיתרון מוסכם, לעיתים ייחודי
- הסקת מסקנות והמלצות

מבחינת **מה שלא נכלל ביוזמות** הני"ל, בלטו שלוש נקודות מרכזיות,

שמהוות רשימת תיוג לשיפור איכות התכנון והביצוע של יוזמות כאלו:

- חלק מהיוזמות עסקו באוכלוסיות עם מאפיינים ייחודיים ולא ניתן בהכרח דגש על מתן מענה לייחודיות הזו.
- היוזמות השונות קמו מתוך כוונה לחולל שינוי, ואולם ברוב המקרים לא לוו במעקב אחרי שינויים בזמן או בניתוחי אימפקט ארוך-טווח -- אולי עקב האופי והיעוד של היוזמים.
- כל יוזמה שהיא, מחייבת מרכיב של דיברור והצגה לכלל האוכלוסייה בישראל, או לפחות לכלל האוכלוסייה הרלוונטית.

שמונת מקרי הבוחן המובאים כאן משמשים רקע ליוזמות עתידיות שמכאונות לגיבוש מענה לקשיים איתם מתמודדת החברה בישראל. ככאלה, הם יכולים לשמש מעין מודלים (Bench marks) להתערבויות שמטרתן ליישב קונפליקטים, להתגבר על הפרעות מאסיביות ולחזק חוסן חברתי בעיתות משבר.

* * *

הפניה למקורות

- [זו"ח וועדת אור](#)
- [חוק טל](#)
- [זו"ח לימודי אמ"מ](#)
- [ההתמודדות עם מגיפת הקורונה בציבור החרדי](#)
- [טיפול מערכת הבריאות במחלות מתפרצות ומתחדשות](#)
- [שולחן עגול בנושא התמודדות עם הקורונה](#)
- [מאמר על התמודדות בישראל עם הקורונה](#)
- [מחקר 'המחנה המשותף'](#)
- [מאמר על ניתוח טקסט הראיונות במחקר 'המחנה המשותף'](#)
- [התכנית הלאומית "מסלול בטוח" למיגור הפשיעה בחברה הערבית](#)
- [זו"ח ראמ"ה על כישורים גלובאליים של תלמידים בישראל והבנת המושג דמוקרטיה](#)
- [הישגי החינוך בישראל לאור 20 שנות מבחנים בינלאומיים](#)

neaman.org.il

מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית | קרית הטכניון,
חיפה 3200003 | טל. 04-8292329 | info@neaman.org.il

חברה